

izvorni naučni rad
primljen:10.03.2013.

UDK: 81'27(045)
81:316.75(045)

**UPOTREBA JEZIKA ILI DISKURSA KAO
MANIFESTACIJE IDEOLOGIJE**
**USAGE OF LANGUAGE OR DISCOURSE AS
MANIFESTATION OF IDEOLOGY**

Amina Hadžibegić-Bicciato

Fakultet za javnu upravu u Sarajevu
pridružena članica Univerziteta u Sarajevu
Patriotske lige 41, 71000 SARAJEVO
a.hadzibegic@fju.edu.ba

Ključne riječi: ideologija, jezik, diskurs, implicitno i eksplicitno značenje

Sažetak:

Ovaj rad tretira temu upotrebe jezika ili diskursa kao manifestacije ideologije. Podvlače se četiri osnovna svojstva ideologije i upotrebe jezika: prvo, kao ideološki se definiše svaki osnovni obrazac značenja ili okvir interpretacije koji utiče ili je uključen u aspekt(e) socijalne 'realnosti' koje se smatraju zdravorazumskim, i koje često funkcioniraju na normativan način. Drugo, u datom društvu ta osnovna normativna ili zdravorazumska priroda ideološkog značenja se manifestuje kroz činjenicu da se ona rijetko pobija, u diskursu o 'realnosti' o kojoj se radi, u raznim vrstama diskursa. Što je šire društvo i širi raspon vrsta diskursa u kojem dati obrazac razmišljanja ili okvir tumačenja izbjegne preispitivanje, ono može biti hegemoničnije. Naglašava se da nije upitno da se dato značenje često (iako ne uvijek i ne isključivo) prenosi implicitno radije nego formuliše eksplicitno. Ideologija, zbog svoje normativne i zdravorazumske prirode, može biti krajnje imuna na iskustvo i zapažanje, a nepobitna je činjenica da mogu postojati nepodudarnosti između nivoa implicitnog značenja i onoga što je neko voljan da kaže eksplicitno. Stoga je jedna od najvidljivijih manifestacija ideologije upotreba jezika ili diskursa, koji može odražavati, konstruirati i/ili održavati ideološke obrasce. Izražena kroz diskurs, konstruirana, podržana ideološka značenja mogu služiti u svrhu oblikovanja, vrijednovanja, objašnjavanja ili ozakonjenja stavova, stanja stvari i djelovanja u oblastima na koja se primjenjuju.

Key words: *ideology, language, discourse, implicit and explicit meanings*

Summary:

This paper is about the uses of language or discourse as manifestations of ideology. Its four basic characteristics are hereby underlined, as follows: firstly, as ideological may be defined any basic pattern of meaning of interpretation bearing on or involved in aspect(s) of 'social reality'. Secondly, the nature of ideological meaning being commonsensical and normative is manifested in the fact that it is seldom questioned in a given society possibly across various discourse genres. In case of a wider society and wider range of discourse, the meaning may be more hegemonic. Ideology, given its nature, may be immune to experience and observation. Accordingly, there may exist discrepancy both between ideology and direct experience as well as between the level of implicit meaning and explicitly uttered words. Thus, one of the most visible manifestation(s) of ideology is language use or discourse, which may reflect, construct and maintain ideological patterns. The meanings then may serve the purpose of framing, validating and explaining attitudes, states of affairs and actions to which they are applicable.

Uvod

Iako je koncept počeo da živi na taj način, 'ideologija' se više ne posmatra kao sistematska analiza senzacija i ideja koje treba da čine osnovu cjelokupnog naučnog znanja.

Ideologija više nije akademska disciplina već predmet istraživanja. Povezana je sa idejama, uvjerenjima i mišljenjima, ali ova veza nije izravna. Ideje, uvjerenja i mišljenja, kao takva, ne čine ideologiju. One su samo sadržaji razmišljanja s tim da se ideologija povezuje sa osnovnim *obrascima značenja, okvirima tumačenja, viđenja svijeta ili oblika svakodnevnog razmišljanja i objašnjavanja*. Tako su načini na koje se uvjerenja, ideje ili mišljenja diskursivno koriste, tj. *oblici njihovog izražavanja* kao i *retoričke svrhe* kojima služe, isto tako važni za ideologiju kao i sadržaji razmišljanja kojima ova tri izraza služe kao oznake. Ovdje je riječ o sljedbenicima francuskog filozofa Antuana Destua de Trejsija koji je proširio ideju prosvjetiteljstva, a naučnici koji su s njim radili su poznati kao *les ideologues*. Kada se govori o idejama, uvjerenjima i mišljenjima misli se o krajnje izdiferenciranim mentalnim pojavama (mjerljivima pomoću istraživanja javnog mišljenja osmišljenog da utvrdi vrste i stepene varijabilnosti).

Priroda ideologije i jezičkih obrazaca

Jedna od najvidljivijih manifestacija ideologije je upotreba jezika ili diskurs koji može održavati, konstruirati i/ili održavati ideološke obrasce. Ideologija, poput ideja, stavova i mišljenja ne vodi apstraktan život. Ona postoji time što se *koristi* pa prema tome može se proučavati samo u odnosu na tu upotrebu. Dok je korištenje ideologije u razmišljanju teško posmatrati te se zbog toga jedva može kandidovati za empirijsku analizu, postoji direktan pristup njenoj upotrebi u lingvistici, diskursivnim praksama (retoričkoj, argumentativnoj itd.). Upotreba jezika ili diskurs ne odražava samo uobičajene okvire interpretacije, on ih također konstruiše, oblikuje i preoblikuje, a može se primjetiti i da ih strateški izokreće ili da izbjegava ili prelazi preko svih njih iznenada. Stoga bi se izraz manifestacija trebao šire tumačiti. Diskursivne manifestacije ideologije su same po sebi dio socijalne realnosti na koju se diskurs odnosi, i one se više moraju posmatrati kao *konstitutivne prakse* nego kao posrednički izrazi. Nema sumnje da postoje i druge interesantne manifestacije, ali *upotreba jezika ili diskurs* je jedini medijum ili ustaljena praksa u kojoj neko može doslovno dovoditi u pitanje obrasce značenja u odnosu na to *da ih ne dovodi u pitanje*. Ova činjenica daje privilegovan status upotrebi jezika ili diskursu *vis-a-vis* ideologije zbog toga što se odnosi na jedno od osnovnih svojstava ideologije. Možemo definirati kao ideološki svaki osnovni obrazac značenja ili okvir interpretacije koji utiče ili je uključen u aspekt(e) socijalne realnosti (naročito u domenu društvenih odnosa u javnoj sferi) koje se smatraju zdravorazumskim i koje često funkcioniraju na normativan način. Upotreba jezika ili diskursa je također privilegovana kao manifestacija ideologije zato što je bez sumnje glavni instrument za širenje kompleksnih obrazaca značenja. Također se odnosi na strukture dominacije koje su često uključene u tome da vlasništvo nad sredstvima uvjerljive retorike nije jednako rasprostranjeno u većini društava. Sociološki razgovori mogu također pružiti vrlo interesantne podatke, pod uslovom da se proučavaju kao diskurs koji podliježe svim procesima interakcije koja radije oblikuje svaku drugu vrstu diskursa nego kao direktne i činjenicne refleksije ideološkog sadržaja.

Pored toga postoje čisto praktični razlozi što upotreba jezika ili diskurs ima središnju ulogu u istraživanju ideologije. Kao prvo, ona je krajnje uočljiv i iskustven objekat istraživanja. Ideologija se, dakle, posmatra kao diskursivna ili semiotička pojava i to ističe njenu materijalnost jer znakovi predstavljaju materijalne entitete i tako se čuva osjećaj da se ona u osnovi bavi značenjima. Drugo, današnja lingvistička pragmatika (opća nauka jezičke upotrebe koja uzima u obzir najširu moguću interdisciplinarnu perspektivu: kognitivnu,

socijalnu i kulturnu) pruža sve potrebne alate za istraživanje generiranja značenja kao dinamičnog procesa sa stalnom međusobnom kalibracijom eksplicitnog i implicitnog u kontekstu društvenih odnosa. Izraz *stvaranje značenja* se preferira u odnosu na poznatiji *konstrukcija značenja* da bi se izbjegao isključivi fokus na aktivnu i predominantnu svjesnu uključenost proizvođača izraza. Uravnotežena teorija lingvističke pragmatike mora omogućiti da tumač da doprinos značenju kroz prevodilačke odluke koje on ili ona donosi.

Jezik kao prenosno sredstvo i medijum prilagodljivosti

Jezik ('izražavanje') se predstavlja kao potencijalno direktno ('puko') sredstvo prenošenja idejnih sadržaja ('mišljenja') koja mogu biti prepoznatljivo zasebni ('suprodstavljeni') entiteti. Dakle, jezik se posmatra kao prenosno sredstvo koje lingvisti prepoznaju kao 'conduit metaphor', a riječ je o opisivanju svakodnevnog obrasca razgovora o govoru prema kojem se misli umotavaju u lingvističku formu koja zatim služi kao provodnik prije nego se misli otkriju u procesu interpretacije. Ideološki obrasci značenja su rijetko tako jednostavno preskriptivni. Obično, ideologija - pa prema tome i njena diskursivna manifestacija - drži u ravnoteži deskripciju i preskripciju (obje mogu biti i eksplicitne i implicitne u različitoj mjeri). Eksplicitno pravilo ponašanja, kao u izrazu o kojem se govori, ni u kojem slučaju ne garantira prisustvo općeg osnovnog obrasca značenja i tumačenja koji bi zaslužio etiketu ideologije. Preskriptivnost ideologije se sastoji uglavnom u formi normativiteta koja je srodna zdravorazumstvu. Proizvodi razmišljanja zdravog razuma (uglavnom deskriptivni) se pretvaraju u norme (i u smislu onoga što se vidi kao normalno, i u regulativnom i preskriptivnom smislu). Kada se osjeća da izjava ili izraz *nije* 'dozvoljen', to se neuobičajeno povezuje sa onim što zdrav razum nalaže kao normu u sklopu date zajednice pa prema tome i ideologije. Ono što treba istaknuti jeste da je *ideologija potpuno integriran sociokulturni-kognitivni fenomen*.

Eagleton (2007, st. 19) iznosi mišljenje o ideologiji kao prelasku sa kognitivne na afektivnu teoriju, dodajući da je ideologija u svakom slučaju subjektivna samim tim što je usmjerena na subjekta: njeni izrazi se trebaju dešifrirati kao izražavanje govornikovih stavova ili proživljenih odnosa prema svijetu. Spoznaja se ne posmatra kao čisto individualno svojstvo ljudskih bića, iako svaka osoba nosi jedinstven aparat u kojem se odvija obrada, nazvana po Vigotskom, *svijest u društvu*. *Ovdje je riječ o teoriji lingvističke pragmatike koja ovaj pojam drži za vrlo važan a pojam prilagodljivosti je centar te teorije*. Ovo nam omogućava da sistematski govorimo o procesima upotrebe jezika

u smislu medijuma prilagodljivosti što predstavlja ljudski um kao sjedište kognitivnih sposobnosti suštinski povezanih sa intersubjektivnim nivoom društva. Društvena situiranost ideologije, dakle, obuhvata specifične forme intersubjektiviteta ili razmjene kao i afekt i stav, što je drugo opće svojstvo ideologije. Ona nije više niz doktrina već stvar koja jedinstveno čini ono što jesmo, sastavni dio naših identiteta. Treće opće svojstvo ideologije jeste aspekt socijalne realnosti (sociohistorijski, sociopolitički, sociokulturni i slični aspekti). U ovom domenu od posebne važnosti su *socijalni odnosi u sferi javnosti*, tj. javno pozicioniranje ljudi jednih prema drugima, kao i grupa. Ovdje izraz 'javni' evocira svoju suprotnost 'privatni', a ta razlika nije uvijek jasna i može se povezati sa aspektima jezičke ideologije. Ovdje se pak koristi u neteorijskom svakodnevnom smislu. Dakle, ovi socijalni odnosi obično uključuju *odnose moći i dominacije*. Stoga se oslanjamo na Thompsonovu (1990, str.7) definiciju ideologije kao "značenja u službi moći", i njegovo mišljenje o istraživanju ideologije kao studije o "načinima na koje značenje služi da uspostavi i održi odnose dominacije".

Osvrćući se ponovo na ključni stav da je jezik prenosno sredstvo može se doći do zaključka da ovaj stav predstavlja vrstu jezičke ideologije koja dozvoljava institucijama raznih vrsta (npr.akademijama) da uspostave i održavaju dominaciju unutar grupe nametanjem određenih komunikativnih normi drugima čija se konceptualizacija i postupanje sa jezikom možda ne uklapa u istu paradigmu. Ali čak i ako se radi o jednostavno različitim stavovima o jeziku koji utiču na aspekte socijalne interakcije i odnosa, a ni za jednu od njih se ne može reći da je dominantna, to neće učiniti da obrasci značenja o kojima se radi budu išta manje 'ideološki'. Povezanost svega ovoga sa politikom je jasna jer borba ima centralno mjesto i poprima formu *borbi oko značenja* (kategorizacija, naglašavanje i percepcija) i *borbi oko normi*. Tako se može promatrati pojava tipičnih 'ideoloških tema' poput *identiteta, predrasuda i stereotipiziranja*. Svaka vrsta društvene akcije je (Winch,1958) značajna u smislu da je tumače akteri koji su u nju uključeni. Stoga su prakse neodvojive od konceptata na osnovu kojih se tumače. Prema tome, ideologija se rijetko nalazi izvan socijalne realnosti, ona utiče i djelimično nastoji biti sastavni dio te realnosti. Okviri interpretacije mogu varirati u različitim oblastima društvenog djelovanja. Dakle, jezik kao prenosno sredstvo bi mogao diktirati interpretaciju onoga što se dešava u konkretnom institucionalnom okruženju (npr.akademijama) a da istovremeno bude u raskoraku sa načinom na koji je nastala svakodnevna interakcija. Koristi se termin 'žanr' za relativno stabilne vrste diskursa povezane sa različitim sferama ljudske aktivnosti (Solin, 2009). Proizilazi da se u datom društvu ili zajednici osnovna/normativna priroda ideološkog značenja manifestuje

kroz činjenicu da se ona rijetko pobija, u diskursu o 'realnosti' o kojoj se radi, u raznim vrstama diskursa. Ono što ideologiju čini moćnom je njena koincidencija sa normalnošću, a ne činjenica da je prepoznata kao ideologija. Po Eagletonovim riječima (2007, xvii), "ideologija (...) je uvijek najdjelotvornija kad je nevidljiva". Ideologija se razvija a njema dinamika može proizlaziti iz povremenog eksplicitnog preispitivanja, iz oblika interakcije između različitih okvira interpretacije, ali i iz promjena okolnosti koje izazivaju prilagođavanja u načinima mišljenja.

Istraživanje ideologije jezika

Zdravorazumska priroda ideologije, hegemone ili ne, ima direktne posljedice na svoje oblike izražavanja. *Nije upitno da li se dato značenje često (iako ne uvijek i ne isključivo) prenosi implicitno radije nego formuliše eksplicitno.* Ovo konsekvantno ima direktne implikacije na metodologiju istraživanja ideologije. Kad je riječ o odnosu između ideološkog značenja i iskustava pripadnika zajednice, može se reći da ideologija zbog svoje prirode može biti krajnje imuna na iskustvo i zapažanje. Ideološki okviri tumačenja mogu prosteći iz često ponavljanih eksplicitnih izjava, iz procesa internalizacije, iz zajedničkih iskustava i opažanja ili iz svake kombinacije navedenih primjera. Proživljena iskustva i zapažanja, međutim, čine samo mogući ali ne i nužan izvor. I kada se jednom uspostave, načini posmatranja socijalne realnosti mogu postati potpuno odvojeni od onog što neko lično doživi ili zapazi. Stoga istraživanje ideologije također otvara put alternativnim okvirima interpretacije- koji joj često pružaju informacije. Isto kao što mogu postojati nepodudarnosti između ideologije i direktnog iskustva, mogu postojati nepodudarnosti između nivoa implicitnog značenja i onoga što je neko voljan da kaže eksplicitno. Ako se ne složimo sa posmatranjem jezika kao prenosnog sredstva koje se može otkriti na nivou implicitnog značenja, onda to znači da ako se sistematska nepodudarnost javi između onog što smo voljni reći eksplicitno o funkcionisanju jezika i implikacijama načina na koji to kažemo, tada se mora postaviti pitanje o osnovnoj ideologiji jezika. Proučavanje jezičkih ideologija je važno ne samo zbog toga što je izvor principa društvene izgradnje već i zbog uticaja na naučne načine posmatranja jezika. Na teoretskoj strani je eksplicitno značenje isto tako važno kao i implicitno pošto je nastanak značenja uvijek proizvod i jednog i drugog. Ali u potrazi za ideologijom, gdje se značenje temelji na zdravom razumu, na onome što se uzima za gotovo i ostaje neupitno, implicitno igra naročito važnu ulogu koje jača kada neslaganja između eksplicitnog i implicitnog postanu veoma jasna i sistematična do tačke

kada postaju kontradiktorni. Ovo je razlog za oprez da se ne izjednače ideologija i ideje, uvjerenja ili mišljenja kao takva. Ovo proizvodi debate oko racionalnosti i namjeravanja sa implikacijama na teorije autoriteta ili njegovog nedostatka-sebstva (samog sebe) nad njegovim/njenim uvjerenjima. Stoga se u psihoanalitičkoj teoriji govori o ideologiji kao lažnoj svijesti (Brissard i Lavisse). Moguće je da neko "vjeruje" u nešto što nije u skladu sa njegovim vlastitim opštim i uobičajenim načinom posmatranja i tumačenja stvari, isto kao što je moguće izraziti mišljenje ili ispovjedati uvjerenje koje se ne podudara sa nečijim osnovnim stavovima (bez da se predpostavi neiskrenost), isto kao što je moguće vjerovati u stvari koje se ne uklapaju u osnovna zapažanja.

Nivoi značenja

Metodološko pitanje je: kako možemo izmisliti analitičke procedure koje nam omogućavaju da utvrdimo, sa bilo kojim stepenom vjerovatnoće, obrasce u ovim neprekidnim isprepletenim slojevima značenja. Jasno je da ako implicitnost igra ulogu opisanu ranije, onda se subjekti ne mogu pitati za obrasce značenja koji čine ideologiju. Odgovori na pitanja u jednom upitniku nikad se ne mogu uzimati zdravo za gotovo u traženju ideologije. Ne postoji *empirijska metodologija* bez "objekta" na koji se ona primjenjuje. Tada se pitamo koje manifestacije ideologije bi trebale osigurati podatke za empirijsko istraživanje ideologije a odgovor na ovo se podrazumijeva iz svega prethodno rečenog. Ključna pitanja se nalaze na nivou značenja. Značenje se, međutim, treba izraziti prije nego se *bude u mogućnosti istraživati*. Dakle, značenje ne postoji bez izražavanja ili manifestacije. Ideologija je stoga više stvar 'diskursa' nego 'jezika'. Ovo se odnosi na stvarne upotrebe jezika između određenih ljudskih subjekata radi proizvodnje određenih efekata. Eagleton (2007, str. 9) tvrdi da ne bismo mogli zaključiti da li je izjava bila ideološka ili ne njenim ispitivanjem izvan njenog diskursivnog konteksta kao što ne bismo mogli na ovaj način zaključiti da li je list papira književno djelo. Izgovorena interakcija pruža više pristupa procesima, dok je u slučaju pisanja proizvod više opipljiv. Ovim se opet vraćamo na prvotnu tvrdnju ili svojstvo ideologije da je jedna od najvidljivijih manifestacija iste *upotreba jezika ili diskursa koji može odražavati, konstruirati i/ili održavati ideološke obrasce*.

U Zaključku bih rekla da izražena kroz diskurs, konstruirana, i/ili podržana ideološka značenja mogu služiti u svrhu oblikovanja, vrijednovanja, objašnjavanja ili ozakonjenja stavova, stanja stvari i djelovanja u oblastima

na koja se primjenjuju. Dakle, stanja stvari, stavovi ili pravci djelovanja se prezentiraju tako da izgledaju kao normalna ili barem prihvatljiva kroz njihovo oblikovanje, vrijednovanje, objašnjavanje ili ozakonjenje na način koji odgovara zdravorazumskoj srži ideologije. Upravo na ovaj način ideologija može podržati kontinuitet postojećih odnosa vlasti i dominacije. Thomson (1990, str. 60) navodi ozakonjenje u nizu 'načina djelovanja' ideologije što također isključuje disimulaciju, unifikaciju, fragmentaciju i materijalizaciju. Ovo je dalje predmetom rasprave o formi posebnih diskurzivnih sredstava ili strategija. Društvene realnosti su rijetko stabilne tako da se oblikovanja također dešavaju, u kojem slučaju oblici objašnjavanja i opravdavanja- često jednako ukorijenjeni u (ponekad suparničke) zdravorazumske obrasce značenja- mogu funkcionirati kao pokretačka sila promjene. Tako Antaki (1988, str.1) sugerše da objašnjenja "imaju moć preispitivanja društvenih realnosti" i "izgledaju uključena u promjene u ljudskom ponašanju".

Prilikom povezivanja ideologije sa oblastima djelovanja, bez obzira kako važna ta veza može biti, važno je imati na umu i to da ne postoji predvidiva podudarnost između okvira interpretacije i izbora ponašanja. Konačno, veza između ideologije i oblasti djelovanja postaje zamagljena posredničkom ulogom shvaćanja diskursa. Mogu se javiti ozbiljna neslaganja između obrazaca značenja koji čine podlogu konkretnim vrstama i primjerima upotrebe jezika ili diskursa i okvira interpretacije koji žive i koji se javljaju u različitim publikama. Ova opaska je naročito relevantna u sadašnjem istorijskom trenutku kada pretjerani komunikativni priliv čini konzistentnu apsorpciju komunikativnog sadržaja praktično nemogućom. Ova pojava čini relevantnom i neophodnom potragu za temeljnim obrascima značenja koji mogu oblikovati naizgled opširne oblike izražavanja.

U rezimeu je stoga podvučeno osam osnovnih teza i podteza o fenomenu upotrebe jezika ili diskursa kao manifestacija ideologije, kako slijedi:

1. Svaki osnovni obrazac značenja ili okvir interpretacije koji je uključen u ili utiče na aspekt socijalne realnosti, koja funkcionišu normativno, može se definirati kao ideološki.
2. U datom društvu normativna priroda ideološkog značenja se manifestuje kroz činjenicu da se ona rijetko pobija, u diskursu o 'realnosti' o kojoj se radi, u raznim vrstama diskursa.
3. Što je društvo šire kao i raspon vrste diskursa u kojem dati obrazac ili okvir tumačenja izbjegne preispitivanje, ono može biti hegemoničnije.
4. Neupitno je da li se dato značenje često (iako ne uvijek i ne isključivo) prenosi implicitno radije nego formuliše eksplicitno.

5. Ideologija, zbog svoje normativne i zdravorazumske prirode, može biti krajnje imuna na iskustvo i zapažanje.
6. Isto kao što mogu postojati nepodudarnosti između ideologije i direktnog iskustva, mogu tako postojati i nepodudarnosti između nivoa implicitnog značenja i onoga što neko voljan da kaže eksplicitno.
7. Jedna od najvidljivijih manifestacija ideologije je upotreba jezika ili diskurs, koji može odražavati, konstruirati i/ili održavati ideološke obrasce.
8. Izražena kroz diskurs, konstruirana i/ili podržana značenja mogu služiti u svrhu oblikovanja, vrijednovanja, objašnjavanja ili ozakonjenja stavova, stanja stvari i djelovanja u oblastima na koja se primjenjuju.

LITERATURA

- Ahearn, Laura M., 2010, *Handbook of Pragmatics*. [www. Benjamins.nl/online](http://www.Benjamins.nl/online)
- Bauman, R. I Charles, L., "Voices of Modernity: Language Ideologies and the Politics of Inequality", CUP, Cambridge, 2003.
- Eagleton, Terry (ed.), "Ideology: An Introduction", Verso, London/New York, 2007.
- Huang, Yan, „Pragmatics“, Oxford University Press, 2007.
- Decker, James, "Ideology", Palgrave Macmillan, London, 2007.
- Mellet, S., "New Approaches in text Linguistics", *Belgian Journal of Linguistics* 23, 2009.
- Thompson, John B., "Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication", Polity Press, Cambridge, 1990.
- Winch, Peter, "The Idea of a Social Science and Its Relation to Philosophy", Routledge and Kegan Paul, London, 1958.
- Schieffelin, B., "Language Ideologies: Practice and Theory", OUP, Oxford, 1998.
- Solin, Anan. 2009. *Handbook of Pragmatics*. [www. Benjamins.com/online](http://www.Benjamins.com/online)
- Wodak, R and Michael Meyer, "Methods of Critical Discourse Analysis", Sage, London, 2009.